

УДК 821.161.2“18/19”-1.09І.Франко:159.9

**ПОЕЗІЯ ІВАНА ФРАНКА “НІЧ. ДОВКОЛА ТИХО, МЕРТВО...”
(Спроба психологічного мікроаналізу)**

Андрій Скоць

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна*

У статті досліджено привабливий психологічний портрет ліричної героїні у вірші І. Франка “Ніч. Довкола тихо, мертво...”. Проаналізовано розповідь від імені ліричного героя як його спомин з літ молодості, як вічну пам’ять серця, бо вічні любов – кохання. Прототипом для створення образу ліричної героїні послужила Франкові друга любов – Йосифа Дзвонковська, про яку він згадує в поезії “Тричі мені являлася любов” і в листі до А. Кримського від 26 серпня 1898 р.

Ключові слова: ліричний герой, лірична героїня, психологічний портрет, портретні деталі, анафора, градація, оксиморон.

У збірці Івана Франка “Із днів журби” (1900) виразно помітна типологічна спорідненість із збіркою “Зів’яле листя” (1896). Вона проявляється у віршотворах любовної лірики, які, хоч не густо заселяють художній простір Франкової поетичної книжки, все-таки займають у ній поважне місце. Серед них подибуємо ліричні перли, шедеври.

Як у “Зів’ялому листі”, так у збірці “Із днів журби”, ці самі “незгоєні рани, невтишені жалі, завмерлеє в серці кохання”, цей самий “чуття скарб багатий в ті вбогії вірші” вкладає поет. А чому “вбогії”? І. Франко сказав це виключно скромно. Його любовна лірика – це справжні багаті скарби нетлінного людського духу. Ліричний герой “любовних” творів І. Франка – людина самозречена, самопожертвенна в коханні, людина великої, високої душі, від Бога і природи щедро обдарована святим і вічним почуттям любові. Таким він, ліричний герой, є в “Зів’ялому листі”, таким постає в інтимних творах збірки “Із днів журби”.

Любовна лірика в цій збірці представлена такими творами: “В парку є одна стежина...”, “Коли часом в важкій задумі...”, “Де я не йду, що не почну...”, “Не можу забути...”, “Вже три роки я збираюсь...”, “З усіх солодких любовних слів...” (цикл “Із днів журби”), “Ніч. Довкола тихо, мертво...” (цикл “В плен-ері”). Отже, повторюю: віршів любовної лірики в збірці “Із днів журби” порівняно небагато, але змістовно вони дуже важливі, значною мірою визначають творче обличчя поетичної книжки, бо виконані в тематичному ключі Франкових “днів журби”, а вона, Франкова лірична журба, сугестивно навіяна споминами з літ його молодості – “юних днів, днів весни”.

Кожен з нас має право на індивідуальні естетичні смаки, особисті літературні уподобання. Особливо припав мені до душі вірш І. Франка “Ніч. Довкола тихо, мертво...”. Хочеться увійти в його простір, пірнути в його глибину, добути в ній “дивні перли” Франкових думок і почуттів, його раціо й емоціо, щоб збагатити себе інтелектуально і духовно.

Поезія “Ніч. Довкола тихо, мертво...” починається романтичною картиною ночі. Осіння пора. “Там в долині місто спить”. Холодна осіння мла “сонний город облягла”. У нічній мертвій тиші чути глухий гул спізнених фіакрів у далекім середмістю.

І. Франко тонко, філігранно, естетично красиво малює кардіограму людської душі. Нічна тиша будить роздуми, окрилює дух. Душа, серце і їм підвладна думка отрясаються, звільняються від денної суєти, буденних вражень, тривог, турбот, гризот, бажань. “Вся душная атмосфера розвівається наче мла”. Душа стає яснішою, мобільною, зосередженою, “сконцентрованою”. Спочатку підсвідомо якісь невиразні почуття огортають її. “... Якась невідомо там гармонія встає”. І цю підсвідому гармонійність душі І. Франко включає у поетичну форму вишуканого, оригінального порівняння: “Мов у гаї свисти дроздів, гілка гілці подає”.

Психологічну генезу поезії І. Франка “Ніч. Довкола тихо, мертво...” вдало підмітив Михайло Мочульський у своїй розвідці “З останніх десятиліть життя Івана Франка”. Він пише: “Вельми цікава з психологічного боку поезія “Із днів журби”, що починається словами “Ніч. Довкола тихо, мертво...””. Вона, ця неоцінена перлина людського генія, збудована на галюцинаційнім елементі і в ній записано мистецькою рукою спосіб, яким повстала поетова галюцинація. Душа, обтрушена з земного пилу, зосередилася, прояснилась, “щось мов тихий дзвін” залунало в ній і повстала в ній “якась невідома гармонія...” [1, с. 36]. І далі читаємо: “У людей з перечуленими нервами трапляється цікаве психічне явище, відоме під назвою *audition colorée* – вони відчувають деякі звукові тони як зорові враження певних фарб, чи інакше, вони чують фарби і бачать тони” [1, с. 37]. Таке явище М. Мочульський спостерігає у творчості Е.Т.А. Гофмана, Юлія Словацького, Шарля Бодлера і зазначає: “Слух на колір (*audition colorée*) знайшов свій найкращий плястичний вираз у поезії нашого Франка” [1, с. 38].

Художня уява поета активно працює. Уява “розколісується”, будить ряд картин. Їх багато. Вони нанизані, подані ніби за способом кінематографії, з’являються немовби на екрані кадри. Візуально ведуть нашу думку від широкого зображення, переключаються за схемою художнього звуження на інші об’єкти і зосереджуються на найважливішому, що є епіцентром художньої дії: “... Гори в світлі золотому, фіолетова тінь долин, річка, наче срібна стрічка, і скалиста стіна, шлях закурений, мов кладка, що у безвість порина... Вулиця” [2, т. 3. с. 45]. Отже, перед нашим зором постав широкий ландшафт: гори, долини, річка, скалиста стіна, довгий шлях, вулиця. На шляху і на вулиці І. Франко робить зупинку, графічно в тексті позначену трьома крапками – довгою емоційно-психологічною паузою, раптовим умовчанням, так званою апосіопезою. Вона визначає протяжність художньої дії, розширює картинність зображення, а, найголовніше, загострює нашу увагу, готує до сприймання чогось особливого, виняткового, незвичайного. І. Франко цілком свідомо розтягує зображення картин, ретардує (гальмує) дію, щоб рельєфніше виокремити найголовніше:

Доми низенькі,
За штахетами в садках
георгінії і айстри
на малесеньких рядках;

стежечки круті між ними,
дерев'яний ганок ось;
по шаблях аж геть над вікна
винограддя оплелось [2, т. 3, с. 45].

Візія – не візія. Візуальні образи сприймаються не стільки зором, скільки душею, бо вони – скарби духовного світу ліричного героя. Він з ними зжився, вони для нього рідні, милі його серцю. І водночас далекі, чужі йому. Оцю художню лінійність мого–не мого, духовну роздвоєність, дисгармонійність ліричного героя І. Франко вдало передав тезою-антитезою:

Чую, що се власний твір мій,
хоч створив його не я;
що се часть ества мойого,
хоч не в ній душа моя [2, т. 3, с. 46].

Все ж таки ліричний герой виразно чує, як у цих картинах пульсує його “живець”. Зринає спомин з літ молодості. Усе ніби закономірно, логічно і психологічно вмотивоване. А все ж таки наступає нежданно, несподівано:

І ось раптово виринає
з рам зелених у вікні
тихеє лице жіноче,
так знайомеє мені [2, т. 3, с. 46].

Вікно ретроспективно “повертає” увагу ліричного героя в літа молодії. У вірші “Ніч. Довкола тихо, мертво...” він живе життям прожитим, живе в минулому часі. Запамятаймо: вікно з рамами зеленими. Ця побутова деталь не випадкова. Зелений колір символізує свіжість, буяння, молодість. Цей образ І. Франко текстуально ще раз повторить у творі, але вже в іншому змістовному плані.

Знайоме “тихеє лице жіноче” окреслюється і доповнюється чітко вираженими, граціозно вкарбованими портретними деталями, і виростає до болю привабливий психологічний портрет ліричної героїні – коханої дівчини (жінки).

Вибачте за довгу цитату, але не можу підняти руки, щоб скоротити, обірвати поетичний текст, не хочу, як кажуть, рвати на півслові, шматувати, руйнувати цілість, псувати величне творіння Франкового поетичного духу:

Ті самі чудові очі,
що в них грав весь чар життя,
і таємний жаль за юність,
що минула без пуття;
ті самі уста рожеві,
що в них кожде слово вмить
процвітало, як фіалка,
щоби серце звеселить;
ті самі бліденькі щоки,
де легенький рум'янець
ледве тлів, мов у глибокій
шахті тліє каганець;

де так рідко грала радість,
 сміх зовсім негусто ріс,
 де у хвилях самотини
 бачив я перлини сліз;
 те саме чоло блискуче,
 де яснів широкий ум,
 сильна воля панувала
 над р'яями бажань дум [2, т. 3, с. 46].

Кажуть, що очі – джерело людської душі. Духовний портрет ліричної героїні І. Франко починає малювати з найголовнішого портретного компонента – очей. Автора “Зів’ялого листя” маємо право іменувати оригінальним майстром художнього зображення жіночих очей. “Твої очі, як те море Супокійне, світляне”, “Твої очі, мов криниця чиста на перловім дні”, “Чого звертаєш ти на мене Чудові очі ті ясні, Сумні...”. Це поетичні образи жіночих очей у “Зів’ялому листі”. Такими чудовими, привабливими, грайливо наповненими чарами життя жіночі очі є у Франковій збірці “Із днів журби” (вірш “Ніч. Довкола тихо, темно...”). Але тут вони подані в іншій художній проекції – овіяні серпанком смутку-жалю за минулою молодістю. Друга портретна риса коханої – її уста рожеві, які веселять серце фіалково розквітлимими словами. Отже, вона – любослов, словолуб. Третя портретна прикмета – ледь-ледь зарум’янені щоки, засмучені, на самоті зрошені дрібними сльозами-перлами. І четверта, остання, портретна деталь – блискуче чоло, розумне, волеллюбне. Отже, маємо опуклий, зримий, чіткий, рельєфно виписаний духовний (психологічний) портрет коханої дівчини.

Анафоричні звороти – “ті самі чудові очі”, “ті самі рожеві уста”, “ті самі бліденькі щоки”, “те саме чоло блискуче” – засвідчують тривалу в часі відстань між інтимною парою (Він і Вона), а також визначають форму оповіді ліричного героя – його спомин з літ молодості. Він – центральна постать у вірші “Ніч. Довкола тихо, мертво...”. Розповідь ведеться від першої особи – оповідача (“Я – оповідач”). Вона, лірична героїня, живе у творі поза текстом, опосередковано, у мовних пасажах ліричного героя. Присутність її не довготривала. Вона з’явилася, щоб відійти, зникнути, як марево, як фатаморгана. “Мигнув цей чудовий образ і щезає, і зника”.

Включається дія серця ліричного героя, щоб у пам’яті довічно закріпити “оте лице кохане”. Але даремно. Воно зникло, пропало. Ліричний герой безпомічний, безсилий, безвладний. Він – не пан своєї уяви. Навіть таким він викликає в нас співчуття, симпатії і, щонайголовніше, він нас приваблює, чарує, ми ним захоплені. Це справжній аристократ духу. Його високий аристократизм, шляхетність проявляються в такому мовному пасажі – звертанні, просьбі-молитві до милої (коханої):

Воскресни, мій тихий раю,
 моя туга молода,
 моя мука незабутня,
 моя радосте бліда!
 Моя розкоше болюща,
 моє щастя, аде мій,
 де в розпуці я солодкість,
 в дрожі – знаходив спокій! [2, т. 3, с. 47].

Знову маємо анафоричні єдинопочатки в поетичних рядках – мій, моя, моє. Тут вони включені до стилістичної фігури градації – нанизування із зростаючою силою однорідних мовних одиниць (раю, туги, муки, радості, розкоші, щастя, аде). Усе це ритмізує поетичну мову, посилює її емоційність. До того ж впадають в очі силоміць зчеплені асоціації, звістовне поєднання протилежних, несумісних, різко контрастних, взаємно себе виключаючих образів-понять, які в сукупності дають нове уявлення (оксиморони) – радість бліда, розкіш болюща, щастя–ад, розпука–насолода, дрож–спокій. Це не алогізми. Тут захована велика логіка самозреченої любові, великого і вічного кохання як найвищих світил людського духу.

Пройнятий солодкою розпукою, ліричний герой свідомий того, що тихий рай його душі вже не воскресне. Даремно він його кличе-зове, бо “не воскресне те, що вклатось спочивать”. Минуле вже ніколи не повернеться. Йому, ліричному героєві, вже сорок літ, минув його Zenit, розпочався “спадистий шлях до склону” (вірш “Недовго жив я ще, лиш сорок літ...”). Його серце вже не кровоточить, рани загоїлись. “Навіть і найтяжче горе в могилу віддасте, то засиплеться помалу і травою, поросте” (с. 47). Але пам’ять серця вічна, бо вічні любов-кохання. Вони безсмертні, живуть навіть у могилі:

Лиш вряди-годи з могили,
Наче з-за зелених рам,
блиснуть очі і чудове
личко усміхнеться нам;
мигне промінь того щастя,
що – здається нам в ту мить –
все життя нам ясним сонцем
було б мусило світить [2, т. 3, с. 47].

Знову зелені рами, але вже не віконні, а могильні. Знову вагомі портретні деталі – очі чудові й усміхнене личко. Єдина щаслива мить мигне промінням щастя. А життя довге. Природно людина прагне тривалого (навіть довгогривалого) щастя. Звідси розумна, мудра, доброзичлива наука-сентенція – щоб щастя все життя світило-сіяло нам ясним сонцем.

Вірш Івана Франка “Ніч. Довкола тихо, мертво...” тематично завершує катрен:

Мигне, блисне і загасне!
Сили давньої нема,
чар погас, хіба зітхання
тихо груди підійма [2, т. 3, с. 47].

Отже, заключний акорд твору сумний, журливий. Якщо розглядати цю поезію в контексті всієї збірки “Із днів журби”, прийдемо до висновку, що Франкова журба своєрідна, особлива. Я назвав би її навіть певною мірою оптимістична, принаймні не віє від неї якоюсь безнадією, песимізмом. У збірці Івана Франка “Із днів журби” є твори написані в мажорному, життєстверджуючому, життєлюбному ключі.

Між рядками у підтексті поезії “Ніч. Довкола тихо, мертво...” бачу Йосифу Дзвонковську – народну вчительку, яка померла від туберкульозу, цю другу Фран-

кову любов, “гордую княгиню”, про яку поет говорить у вірші “Тричі мені явилася любов” (збірка “Зів’яле листя”) і в листі до А. Кримського від 26 серпня 1898 р. Є підстава вважати, що вона послужила прототипом для створення образу ліричної героїні в поезії “Ніч. Довкола тихо, мертво...”.

1. Мочульський Михайло. Іван Франко. Студії та спогади. Львів, 2005.
2. Франко Іван. Зібр. творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 1976–1986.

**IVAN FRANKO’S VERSE “THE NIGHT. ALL IS QUIET AND DEATHLY...”
 (“NICH. DOVKOLA TYKHO, MERTVO...”)
(an attempt at psychological microanalysis)**

Andriy Skotś

*Ivan Franko National University of Lviv Philology Department
Universytetska st., 1, Lviv 79000, Ukraine*

The article examines an appealing psychological portrait of the lyrical heroine in Ivan Franko’s verse “The night. All is quiet and deathly...”. The narrative on behalf of the lyrical hero is considered as his recollection from his youth years, as heart’s eternal memory because love is eternal. The prototype of the lyrical heroine’s image was Franko’s second love – Józefa Dzwonkowska.

Key words: lyrical hero, lyrical heroine, psychological portrait, portrait details, anaphora, gradation, oxymoron.

**ПОЕЗИЯ ИВАНА ФРАНКО “НОЧЬ. ВОКРУГ ТИХО, МЕРТВО...”
(попытка психологического микроанализа)**

Андрій Скоць

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов 79000, Украина*

В статье прослежено привлекательный психологический портрет лирической героини в стихотворении И. Франко “Ночь. Вокруг тихо, мертво...”. Проанализировано рассказ от имени лирического героя как его воспоминания из лет молодости, как вечную память сердца, потому что вечная любовь. Прототипом для создания образа лирической героини послужила для Франко вторая любовь – Иосифа Дзвонковская, о которой он вспоминает в поэзии “Трижды мне являлась любовь” и в письме к А. Кримскому от 26 августа 1898 г.

Ключевые слова: лирический герой, лирическая героиня, психологический портрет, портретные детали, анафора, градация, оксиморон.

Стаття надійшла до редколегії 08.10.2009
Прийнята до друку 20.10.2009